

FİLİBELİ AHMET HİLMİ'NİN HİKMET DERGİSİNİ YAYINLAMASINDAKİ AMACI

Ahmet Tepekaya*

Gazete ve dergiler yaşanan dönemin siyasî, sosyal ve kültürel olaylarını günlük olarak halka duyurmak amacıyla yayınlanan araçlardır. Bu özelliğinden dolayı gazete ve dergiler günlük hayatın vazgeçilmez birer parçası olmuştur. II. Meşrutiyet'in ilânıyla birlikte halkın ilgisi iyice artmış, bu durumu göz önünde bulunduran yönetim, basın hayatının üzerindeki baskıyı ortadan kaldırmıştır. Bu serbestlikten yararlananlar gazete çıkarmaya başladılar. Sansür kalkmış olduğundan yazarlar fikirlerini serbestçe söylemeye başlamışlardı. II. Meşrutiyet'in basın hayatına getirdiği hürriyet ortamı içerisinde gazete ve dergilerin önemi de artmıştır. Bunun sonucunda da gazete ve dergilerdeki teknik, yüksek seviyeye ulaşmıştır. Meşrutiyet'in ilanından sonra geçen bir buçuk ay içerisinde iki yüz kişi gazete çıkarma imtiyazı almıştı. Gazetecilik mesleğinden anlamayanlar dahi bu işe girişmişdiler fakat bunlardan birçoğu kısa sürede kapanmıştı¹. Bu dönemde yayın hayatını sürdüren önemli gazeteler şunlardır: İkdam, Sabah, Tercüman-ı Hakikat, Servet-i Fünûn, Tanin Boşboğaz, El-Üfürük, Osmanlı². Osmanlı, İkdam, Yeni Gazete ve günlük olarak çıkan Servet-i Fünûn, Derviş Vahdeti'nin çıkardığı Volkan gazeteleri İttihat ve Terakki'nin karşısında yayın hayatını sürdüren gazetelerdi. Bu dönemde İttihat ve Terakki taraftarı gazeteler de mevcuttu. Bunların belli başlıları; Tasvir-i Efkar, Milliyet, Hak Yolu, Hürriyet, İttihat, İttifak, Basiret, Akşam, Vakit idi. Dinî olarak nitelendirilen gazeteler ise şunlardı: Ceride-i Sufiye, Sıyt-i Hilâfet, Saday-ı Din, Tarık-i Hidayet, İlmîye, Hikmet, Sırat-ı Müstakim, Sebilürreşad, Beyanül-Hak³.

* Ahmet Tepekaya, Niğde Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü araştırma görevlisi, atepekaya@nigde.edu.tr.

¹ Enver Behnan Şapolyo, *Türk Gazeteciliği Tarihi*, Ankara 1976, s.170-171.

² Enver Behnan Şapolyo, a.g.e., s.171-172.

³ Vedat Günyol, "Matbuat", *İslâm Ansiklopedisi*, c.7, s.373.

II. Meşrutiyet ortamının getirdiği hürriyet havası içinde fikirler serbestçe söyleniyordu. Fakat İttihat ve Terakki'nin mensupları kısa bir süre sonra bu gazete ve dergilere karşı önlemler almaya başladılar. Bu önlemler kanun bazından çıkıp terör havası ortamına kaymıştı. Serbestî gazetesi yazarı Hasan Fehmi'nin öldürülmesi bu ortamın ilk olayı idi. Bu olayı diğerleri takip etmiştir⁴.

II. Meşrutiyet ortamında yayını sürdüren gazete ve dergiler aynı zamanda bir fikrin de temsilcileri olmuşlardır. II. Meşrutiyet'in getirdiği bu ortamda gazete ve dergilerin sayısı iki yüze ulaşıyordu. Gazete ve dergilerdeki bu düzensiz artışı önlemek amacıyla Matbuat Kanunu çıkartılmıştı. Bu kanuna dayanılarak, gerektiğinde gazete ve dergilerin yayını durdurulabiliyordu⁵.

Şehbenderzade Filibeli Ahmet Hilmi⁶ de Hikmet dergisini böyle bir ortamda çıkarmaya başlamıştır. Hikmet'in ilk sayısı 8 Nisan 1326 tarihinde çıkarılmıştır. Bu tarihten, 8 Eylül 1327 tarihine kadar yayını sürdürmüştür. Bu tarihler arasında Hikmet, haftalık olarak 75 sayı yayınlamıştır. Son yayınlama tarihi olan 8 Eylül 1327 ile 8 Eylül 1328 tarihleri arasında Hikmet dergisi yayınına bir süre ara vermiştir. 8 Eylül 1328 tarihinden itibaren dergi, günlük olarak yayınlanmaya başlamıştır. Hikmet dergisinin koleksiyonlarına baktığımızda Hasan Duman'ın⁷ belirttiklerinin haricinde, Akhisar (Manisa) Zeynelzade Kütüphanesi'nde 6541 numarada Hikmet'in 75 sayılık yıpranmamış bir koleksiyonu mevcuttur.

⁴ Enver Behnan Şapolyo, a.g.e., s.176.

⁵ Server R. İskit, *Türkiye'de Matbuat Rejimleri*, İstanbul 1939, s.707-714.

⁶ Şehbenderzade Filibeli Ahmet Hilmi (1865-1914): Filibe'de doğmuştur. İlk tahsilini Filibe'de, daha sonra İstanbul'a gelerek Galatasaray Sultanisi'ni bitirmiştir. 1890 yılında Duyun-u Umumiye İdaresi'nde memuriyet hayatına başlamıştır. Bu görevde iken Beyrut'a gönderilmiştir. Ahmet Hilmi, Beyrut'ta iken Jön Türkler'le tanışarak görevinden ayrılmış ve Mısır'a gitmiştir. Mısır'da bulunduğu sırada Terakki-i Osmanî Cemiyeti'ne katılmıştır. Burada ileriki yazı hayatının bir denemesi mahiyetinde olacak Çaylak adında gazete çıkarmıştır. 1901 yılında İstanbul'a dönen Ahmet Hilmi, bir süre sonra Mısır'daki arkadaşı Sadık Vicdanî'nin ihbarı ile Fizan'a sürülmüştür. II. Meşrutiyet'in ilânı ile birlikte İstanbul'a dönmüştür. Dönüşüyle birlikte İttihad-ı İslâm adlı bir dergi çıkarmış, bu dergide Osmanlı'nın İttihad-ı İslâm siyasetini birçok yönüyle işlemiştir. Kırka yakın dinî, felsefî ve sosyal içerikli eseri bulunmaktadır. Eserlerinden bir kısmını Hikmet dergisinde tefrika etmiştir. Hakkında daha fazla bilgi için bk. Zekeriya Uludağ, *Şehbenderzade Filibeli Ahmet Hilmi ve Spiritualizm*, Ankara 1996, s.37-38; Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul 1984, s.459; Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, (Hızl: A. Fikri Yavuz, İsmail Özen), C.II, İstanbul 1972, s.164-165.

⁷ Hasan Duman, *İstanbul Kütüphaneleri Arap Harfli Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu 1828-1928*, İstanbul 1986, ss.154-155.

II. Meşrutiyet'in getirmiş olduğu yeni şartlar içerisinde Hikmet dergisi de basın hayatındaki yerini almıştır. Hikmet'in birinci sayfasında yer alan ve derginin düsturu sayabileceğimiz "İttihat hayattır, tefrika memattır" sözünden Ahmet Hilmi'nin İttihad-ı İslâm fikrini savunduğunu çıkarmaktayız. Bunun yanında, Ahmet Hilmi'nin Hikmet'deki diğer yazılarından Türklüğü de ön plâna çıkardığını görüyoruz⁸.

Ahmet Hilmi, Abdülhamit'e düşmanlığı yanında İttihat ve Terakki taraftarı da değildi. Hatta İttihat ve Terakki'ye düşman olan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı da tutmuyordu. Bu hususta şöyle demektedir: "*Maksadımız İttihat Fırkası'nı aklamak veyahut da bu firkanın bilinen hatalarını örtmek değildir. Lâkin bir firkanın hataları, diğer bir firkanın daha büyük hatalarını mazur gösteremeyeceği gibi mesuliyeti dahi üzerinden atamaz*"⁹.

Ahmet Hilmi, İttihad-ı İslâm hakkındaki realist görüşlerinden dolayı bazı geleneğe bağlı İslâmcı aydınlardan ayrılmaktadır. Buna delil olarak, Ahmet Hilmi'nin millet fikrini gösterebiliriz. Bazı İslâmcılar, İslâmiyet ile millet fikrinin bir arada barınamayacağını savunurlarken Ahmet Hilmi buna karşı çıkmıştır. O, bu konuda şunları söylemektedir: "*Ümmet fikri, millet fikrine karşı değildir. Ümmet-i İslâmiye, yüzlerce kavimleri ihtiva ettiği hâlde hiçbirisinin milletine saldırıp tecavüz etmemiştir. Bu, on asırlık tarihle sabittir. Yalnız millet fikrinin meydana getireceği tefrikaları, hususiyetleri değiştirmek ve aldırış etmemek milletin bir kısmını ayırt ederek bazı küçük menfaatlara karşılık ümmet fikrini savunmakta bulunmak, bazı menfaatler meydana getirmek amacındadır*"¹⁰.

İttihad-ı İslâm düşüncesini savunan Ahmet Hilmi, Hikmet'in yayınlanmasındaki amacı şöyle dile getirmektedir: "*Hikmet bu numarası ile altı aylık bir maziye malik olmuştur... Hikmetin mesleği hakkında söz söylemek zâiddir. Zira mesleğimle, din ve milletini samimiyetle seven her mümin-i mütenevvirin muhabbet-i maliyet olan vicdanında kendi kendini ihsas eden mukaddes bir emel, muazzez bir gayeye ulaştıracak doğru yoldan başka bir şey değildir.*"

Bu mübarek İslâm'in merkezinde terakki ve teali ile müteraddit olmak üzere din-i hissini ne kadar kuvvetli olduğunu göstermeye kafidir. Dinini, milletini seven ne kadar insan varsa Hikmet'in hamisidir". Daha sonraki

⁸ Ahmet Hilmi, "Osmanoğullarında Türk Duygusu", *Hikmet*, nu.29, 21 Teşrinievvel 1326, s.1-3.; Özdemir, "Türk Kardeşlerime", *Hikmet*, nu.6, 13 Mayıs 1326, s.7; Ahmet Hilmi, "Türkler ve Türkler", *Hikmet*, nu.60, 26 Mayıs 1327, s.1-2.

⁹ Ahmet Hilmi, *Muhalefetin İflası*, İstanbul 1991, s.18.

¹⁰ Ahmet Hilmi, "Mısır Meselesi", *Hikmet*, nu.10, 10 Haziran 1326, s.2.

satırlarda, "Tasarladığımız şeylere ulaşamazsak bile bu uğurda atmış olduğumuz temeli gördükten sonra hoşnut içinde ölebiliriz" diyerek Hikmet dergisini doğru yola ulaşmada bir araç olarak göstermektedir¹¹.

Yukarıdaki satırlardan anlaşılıyor ki, Hikmet'in yayınlanmasındaki amaç, başta Osmanlı Devleti olmak üzere bütün İslâm aleminin birliğini sağlayacak doğru yolu göstermektir. Bu doğrultuda vatan ve milletini seven, dinine bağlı herkes Hikmet'in hamisi olarak gösterilmektedir.

Ahmet Hilmi, bu amacına ulaşmak için, Hikmet'i belli bölümlere ayırarak yurt içi ve yurt dışındaki olaylardan bahsetmiştir. Böylece okuyucuyu bilgilendirerek, memleketin gelişmesini ve İslâm aleminin birlik olmasını sağlamak için olayların nirengi noktasını okuyucuya vermeye çalışmıştır.¹²

Hikmet, yayın politikasını muhalefet ekseninde oluşturmamıştır. Sadece, verilen sözlerin yerine getirilmemesini değil aynı zamanda hükümetin işleri iyi yürütmemesini de yapıcı bir dille eleştirmiştir. Okuyucu ve bazı kimseler tarafından yanlış anlaşılması gerektiğini Ahmet Hilmi şöyle dile getirmektedir: "*Hikmet, her şeyden önce hakka mensuptur. Milletten menfaati, vatan ve din her fikrin üstündedir. Lâkin bundan öteye beriye düşman olduğumuz manasını çıkarmak ne kadar haksız ise, kuşatılmış bir fikrin veyahut üç beş kişinin esiri ve bu kişileri müdafâ ettiğimiz de o kadar haksızdır. Tenkitlerimiz hiçbir zaman şahsî amaçlarımız doğrultusunda olmamıştır. Fikr-i itisam ve ittihadın hadimi olmamız bizi taraftar-ı itilaf ve mevdet mecburiyetinde bulundurur. Tenkitlerimiz ve itirazlarımız hiçbir zaman garaz şeklinde olmamıştır*"¹³.

Hikmet dergisi, Türk dünyasındaki gelişmelerden okuyucuları haberdar etmiştir. Dergi "İslâm Alemi" başlıklı bölümlerde Türk dünyasından sıkça söz etmiş, oralarda yaşayan Türklerin sıkıntılarını dile getirmeye

¹¹ Hikmet, nu.26, 30 Eylül 1326, s.7.

¹² "Artık hiç kimsenin şüphesi kalmamıştır ki genç Türkiye, etrafı birtakım kötü niteliklere sahip olan komşularla çevrili eve benzemektedir. Böyle bir evde her gün gülrütlü patırtı olacağı şüphe götürmez bir hakikattir. Şu hâlde yapılacak işlerden bazıları şunlardır: Ya evi terk edip gitmek ya rezaletlere tahammül etmek ya da çapkınları edeplendirmek. Bundan başka bir dördüncü yol yok. İse bu noktadan bakarsak bizim yapacağımız bellidir", Ahmet Hilmi, "Vaziyetimiz", Hikmet, nu.20, 19 Ağustos 1326, s.1; "İttihat'ın hayat tefrikanın memat olduğunu bilenler bu zamana kadar neden Osmanlı ile İran'ın ittihat etmediğini hala anlayamıyorlar. İki devlette ittihadın gerekli olduğunu bildiği hâlde hâlâ bir uzlaşmaya yanaşmadıkları görülüyor", Şeyh Mihriddin Arusî, "Osmanlı İran İtilafı", Hikmet, nu.40, 6 Kanun-i sani 1326, s.1.

¹³ Ahmet Hilmi, "Birazcık İzahat", Hikmet, nu.49, 24 Mart 1326, s.1.

çalışmıştır. Böylece Türk ve İslâm aleminin birliğini sağlamayı amaçlamıştır. Ahmet Hilmi, Türklüğü İslâm'dan ayrı bir unsur olarak görmez. Buna örnek olarak Özdemir müstear adıyla yazmış olduğu yazıları verebiliriz¹⁴.

Ahmet Hilmi, Hikmet dergisinde matbuat haberlerine de yer vermiştir. Gerek içerde ve gerekse dışarıdaki matbuatta geçen hadiseler hakkında okuyucularını bilgilendirmiştir. Yurt içinde meydana gelen matbuattaki fikir tartışmalarını da kısaca vermiştir. Buradaki amaç Meşrutiyet döneminin siyasî gelişmelerinden taşradaki okuyucuları haberdar etmektir. Aynı zamanda, Ahmet Hilmi gazete aracılığı ile okuyucularıyla haberleşme imkânı da elde etmiştir¹⁵.

Ahmet Hilmi, Hikmet'te, gereksiz bir sürü boş haberlerin yer aldığını söyleyenlere karşı, sert bir şekilde cevap vermektedir: "*Hikmet'in yayınıni manasız bir tazim-i millîye yahut hissî bir davranış olarak düşünenler var olabilir. Zira İslâm alemini iyi bilenimiz azdır. Lâkin aynı durum Avrupa matbuatına isnat edilemez. Gelecek nüshamızdan itibaren İslâm aleminin zaaf ve kuvveti adlı makalelerimiz yayınlanacaktır. Biz körü körüne milliyetperver değiliz, her vakit zaafımızı itiraf ediyoruz.*"¹⁶

Hikmet, iç ve dış olayları genel hatlarıyla vererek zamanı ve olayları değerlendirme fırsatı vermeyi amaçlamıştır. Ahmet Hilmi, Hikmet'in Osmanlı dışında da okuyucu kitlesine hitap edebilmesi için Arapça, Farsça nüshalarını çıkarmayı düşünmüştür. Hatta Hikmet'in bazı bölümlerini özellikle dinî ve felsefî konularını Arapça yazmıştır. Bununla yapmak istediği şey, dil sorununu ortadan kaldırarak anlaşılmayı sağlamaktır¹⁷. Bu plânlarının gerçekleşip gerçekleşmediği konusunda Ahmet Hilmi bir bilgi vermemektedir. Yalnız şurası bir gerçektir ki, Hikmet yayın hayatı boyunca okuyucuyu bilgilendirmekten, hizipten uzaklaştırmaktan ve oku-

¹⁴ *Hikmet*, nu.10, 10 Haziran 1326, s.5; *Hikmet* nu.11, 17 Haziran 1326, s.5; *Hikmet* nu.4, 29 Nisan 1326, s.4. "*Şimdi iyi bilelim ki bizim milletimiz, Allah'ın lütfuna nail olmuştur. Altı yüz senedir, yüzlerce millete karşı koyduk, çok ilerledik az geriledik. Yanıldığımız vakit adımızı sanımızı kaybetmedik. Her sene binlerce şehit verdik, Cenab-ı Hak, bizim soyumuza bereket verdiğiinden hak yolunda ne kadar öldüysek o kadar da çoğaldık. Bugün biz Osmanlı Türkleri 10 milyon varız, 40 milyon Türk de Rusya'da Asya'da, Kafkasya'da, İran'da var. Hepimiz elli milyonuz. Fakat ayrı ayrı düşmüşsek de hepimizin yüreği birdir. Hepimiz İslam'ın, bu vatanın askeriyiz, hepimiz hak yolunda öldük ve ölmeğe devam edeceğiz*", Özdemir, "Türk Kardeşlerime", *Hikmet*, nu.10, 10 Haziran 1326, s.5.

¹⁵ *Hikmet*, nu.4, 29 Nisan 1326, s.4.

¹⁶ *Hikmet*, nu.5, 6 Mayıs 1326, s.1.

¹⁷ *Hikmet*, nu.26, 30 Eylül 1326, s.7.

yucuya vatan, din ve milleti için çalışmaktan geri durmaması konusunda telkin etmekten vazgeçmemiştir. Ayrıca, bir fikir etrafında birleşip güçlü bir yapıya sahip olunması gerektiğini sürekli belirtmiştir. Bunun için kavgacı, ayrılıkçı fikir ortamından uzak durulmasında karar kılınmıştır¹⁸.

Ahmet Hilmi'nin sahibi olduğu Hikmet dergisi, II. Meşrutiyet döneminin yapısını halka vermeye çalışmıştır. Bunu yaparken de körtü körüne hükümet taraftarlığı veya muhalefet ekseninde olmadan memleketin gerçek yapısını halka anlatmıştır.

Ahmet Hilmi, bütün bu fikirlerini kendisinin sahip ve sermuharrini olduğu Hikmet dergisinde yazmıştır. Dikkate değer bir nokta da Ahmet Hilmi, Hikmet'i yayınladığı sıralarda Tasvir-i Efkâr¹⁹ gazetesinde yazıyor olmasıdır. Hilmi'nin, Hikmet'teki yazılarıyla Tasvir-i Efkâr'daki yazıları aynı mahiyette olup genellikle birinci sayfada yer almaktadır²⁰.

Siyasî düşüncesi dışında Ahmet Hilmi'de İslâmcılığın aydın ve geniş bir ufku vardı. Batı felsefesindeki bilgisi, sosyolojiye dair ciddi yazıları doğucularla batıcılar arasında satıhta kalan gerginliği ortadan kaldıracak bir kuvvet göstermekteydi²¹.

Meşrutiyet dönemi aydınlarının üzerinde durduğu konulardan birisi de batıyı olduğu gibi alma, kabul etme, yani taklit veya kısmen kabul etme gibi düşüncelerdi. Ahmet Hilmi de bu konuda, Avrupa medeniyetini olduğu gibi taklit edip etmeme konusuna sık sık temas etmiştir. Ahmet Hilmi, batıdan almamız gerekli olanlar üzerinde durmadan önce İslâm aleminin karşısında yer almış olan Avrupa medeniyetinin temellerine inmeyi ve burada yatan düşünce ve ahlâk prensiplerini incelemeyi uygun bulmaktadır.

¹⁸ "Artık kıl-û-kali bırakalım, biraz da zevk-yâb-ı hâl olalım, az söyleyelim biraz fazla işleyelim. İttihat, lalâk ile olmaz. Meveddetsizlik eseri olan şu boşluk kuru tasvirat ile dolmaz. İşte meydan-ı mesai, bizi men eden var mı? Şeriat delilimiz, meşveret kefilimiz, insaniyet sebilimiz değil mi? Maarif ziynetimizdir. Çünkü müslümanız, saadet malımızdır. Çünkü insanız. Bir dakika durmayalım, bugünü yarına koymayalım... Zira ifa-i vazifeye vakit kalmaz. El ele verip çalışalım, yek vücud olup sevişelim", Şeyh Mihriddin, "Yeter Kıl-u-kal, Birazcık da Hâl", *Hikmet*, nu.13, 1 Temmuz 1326, s.3.

¹⁹ Şinasi'nin 1861'de çıkarmaya başladığı Tasvir-i Efkâr 1866 yılında kapatılmıştır. Bu tarihten sonra Ebüzziya Tevfik Tasvir-i Efkâr'ı çıkarmaya başlar. İttihat ve Terakki taraftarı olarak bilinen gazete değişik ad altında 1947 yılına kadar yayını sürdürmüştür.

²⁰ *Tasvir-i Efkâr*, nu.201, 30 Kanuni evvel 1909, s.1; Ayrıca 201 den sonraki nüshalara bakılabilir.

²¹ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul 1991, s.473-474.

Ahmet Hilmi, bu konuda şunları söylemektedir: "*Batı medeniyetin de dinsizlik, şüphencilik ve tereddüt günden güne gelişmektedir. Birtakım ahlakî ve millî değerlerin yerini, hümanizm, egoizm ve ferdiyetçilik gibi değerler almaktadır. Dolayısıyla Avrupa bütün ihtişamına rağmen maddî ve manevî olarak bir çöküşe doğru gitmektedir ki, bunu zamanın müctekkikleri daha şimdiden bu çöküntünün sebepleri üzerinde durmaktadır*"²².

Batı medeniyetinin maddî kısmını oluşturan bütün bu kötü yönlerine rağmen Ahmet Hilmi, bu medeniyete düşman olmadığını; "*Toplumların ilerlemesinde, müreffeh bir toplum hâline gelmesinde çevre ve diğer tesirleri göz ardı etmemeliyiz.*"²³ diyerek bizim toplumumuza yararlı olanları almamız gerektiğini vurgulamıştır.

Ahmet Hilmi, II. Meşrutiyet dönemindeki bu tür tartışmaları Hikmet Dergisi'nde gündeme getirerek, dönemin aydınlarının düşüncelerini halka iletmeyi de amaç edinmiştir. Ayrıca İttihatçıların içine düştüğü zaafı da dile getirmiştir. Böylece Hikmet dergisi, dönemin siyasî, sosyal ve ekonomik olaylarına bakış tarzıyla, ortaya koyduğu fikirleriyle dönemin basın hayatında önemli bir yere sahip olmuştur.

²²Ahmet Hilmi, "Alemlî İslâmın Zaaf ve Kuvveti", *Hikmet*, nu.15, 15 Temmuz 1326, s.3-4.

²³"Körü Körüne Taklid Hakkında" (imzasız), *Hikmet*, nu.5, 6 Mayıs 1326, s.3-4.